

KATOLIČKA CRKVA U VOJNOJ KRAJINI – PREMA DOKUMENTIMA DIJECEZANSKOG ARHIVA U ĐAKOVU

Marin SRAKIĆ, Đakovo

Vojna krajina jedinstvena je institucija i u svjetovnoj i u crkvenoj povijesti. Sa stajališta crkvene povijesti i života ona se ne može usporediti ni s klasičnim »konstantinizmom« odnosno s »političkim augustinizmom« koji su u raznim oblicima postojali od najranijih vremena kršćanstva do naših dana ni s bilo kojim drugim oblikom veze i suradnje između crkvene i političke vlasti.

U ovom prilogu želimo osvijetliti crkveno-vjerski život u prilikama Vojne krajine prvenstveno na temelju obilne građe sačuvane u crkvenim arhivima na području bosanske ili đakovačke i srijemske biskupije, naročito u Dijecezanskom arhivu u Đakovu. Referat je podijeljen u slijedeća poglavlja: (1) Vjerske zajednice u Vojnoj krajini – statistički pregled; (2) Izvlaštenje jednog dijela posjeda Vlastelinstva bosanske ili đakovačke biskupije; (3) Patronatsko pravo; (4) Briga o materijalnim dobrima Crkve; (5) Materijalno uzdržavanje svećenstva, (6) Građansko-vjerski život »na komandu«; (7) Suradnja između crkvene i vojne vlasti. Razumljivo, dokumenti se prije svega odnose na područje Slavenskog generalata, odnosno triju pukovnija, no zbog jedinstvene uprave mnogo od toga vrijedi i za cijelo područje Vojne krajine.

1. Vjerske zajednice u Vojnoj krajini – statistički pregled

Stanovnici su Vojne krajine po vjerskoj pripadnosti bili katolici, grkokatolici, pravoslavni (ili prema službenoj terminologiji grčko-nesjedinjeni), protestanti i židovi. Prema popisu iz g. 1820., *katolika* je bilo 400.654 u 318 župa i dvije lokalne kapelanije sa 399 svećenika (i redovnika). Te župe bile su podijeljene u pet biskupija: senjsku, zagrebačku, bosansku ili đakovačku i srijemsku, te kaločku i čanadsku. Svi katolički biskupi bili su sufragani kaločkog nadbiskupa. U Slavenskoj krajini bilo je 117.923 katolika u 76 župa¹.

Posebni status imali su u početku katolici Albanci zvani Klementinci ili Klimente nastanjeni u Nikincima i Hrtkovcima koji su s područja današnjeg Kosova došli u Srijem na područje Petrovaradinske pukovnije 1738. godine. Usput desetkovani od Turaka, od 10.000 osoba uspjelo je prijeći Savu svega 1600².

¹ Usp. C. B. von HIETZINGER, *Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums*, Zweiter Theil. Zwierte Abtheilung, Wien, 1823., str. 453 sl. – J. HOSTINEK, *Die K.K. Militär-Grenze, ihre Organisation und Verfassung*, I. Theil, Wien, 1861., str. 86–92.

² Usp. F. VANIČEK, *Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, II. Band, Wien, 1875., str. 517.

i pripojeno Vojnoj krajini. To su Mikanovci, Strizivojna, Vrpolje, Čajkovci, Andrijevi, Perkovci i Topolje; ta su sela sačinjavala 64 sesije i 694 jutra šume. Na otcjepljenju tih sela i posjeda insistirao je grof *Kolovrat*, onaj isti koji je Bakića odstranio iz Đakova. Biskup je reagirao i protestirao ali bez uspjeha¹⁵. Kad je već ostarjeli biskup vidio da mu je uzaludno tražiti sela natrag, zahtijevao je da mu se plati odšteta od 59.697 for. i 7333 for. kamata. Komora mu je priznala pravo na nadoknadu, ali mu je ponudila samo 30.593 for., dok mu je barun *von Engelshofen* predlagao doživotnu rentu od 949 forinti godišnje. Bakić se obratio na kraljicu, dne 23. svibnja 1748., a ona je naredila da se međaši reguliraju »in facie loci«, no u međuvremenu je Bakić umro.

S uspostavom Vojne krajine nisu bili zadovoljni ni svi stanovnici oduzetih sela, naročito sela Perkovci, pa su na vrijeme napustili svoje domove i preselili se na biskupsko vlastelinstvo i tu osnovali selo Nove Perkovce.

I Bakićevi nasljednici su tražili da im se posjedi vrate ili da im se plati nadoknada, kao npr. biskup *Franjo Thauzi* (1749), a za njim *Josip Antun Čolnić* (1751–1773). Čolnić je slao molbe, zahtjeve i tužbe na sve strane kroz cijelo vrijeme svoga biskupovanja: grofu *Grasalkoviću*, predsjedniku Ugarske komore (8. siječnja 1752. i 30. ožujka 1756. te 28. travnja 1764.), banu *Karlu Bačanu*, carici *Mariji Tereziji* (4. ožujka 1752. i 1756. g.), dvorskom kancelaru *Leopoldu Nadažđiju* (14. srpnja 1770). Grofu *Grasalkoviću* je predložio da mu se u zamjenu i nadoknadu preda dio čepinskog vlastelinstva. Taj je prijedlog podržala Ugarska kraljevska komora (23. svibnja 1753) i pristala da mu se kao nadoknada dade ili dio čepinskog vlastelinstva, koje je u susjedstvu sa đakovačkim, ili Brestovac i Velika, dva Trenkova sela u Požeškoj županiji. No savjetnici kod kraljevskog fiska onemogućili su da se to provede i dali biskupu do znanja da neće dobiti nadoknadu dokle god ne dokaže da su posjedi doista vlasništvo bosanske ili đakovačke biskupije¹⁶. Biskup se požalio i u Rim (14. srpnja 1770)¹⁷, a zahtjeve je obnovio prije svoje smrti (1771), ali ga je i carica, nagovorena, ponovno pozvala da dokaže vlasništvo čvršćim dokazima, iako se on neprestano pozivao na očite dokaze iz svih spomenutih darovnica, od one iz 1239. g. do darovnica Karla VI., no odgovori su uvijek glasili: dokazi nisu dovoljno jaki¹⁸.

Kroz slijedećih osamdesetak godina nakon Čolnićeve smrti pitanje sedam oduzetih sela preuzela je Virovitička županija čiji su poslanici bili zaduženi da od vremena do vremena – da zahtjev ne bi zastario – iznesu slučaj na saboru u Požunu zajedno s ostalim »gravaminama« i postulatima trojedine kraljevine¹⁹, ali je sve bilo uzaludno.

---

¹⁵ Vidi: *Acta dioecisana*, u DAĐ, dopis od 16. prosinca 1744; 1. siječnja 1746.; 23. siječnja 1748. i 29. lipnja 1749. – Vidi M. PAVIĆ, *Petar Bakić biskup bosansko-djakovački 1716–1749*, u *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, 24, 1896., 21, 207 – 208.

¹⁶ Vidi: *Correspondentiae 1749–1762*, u DAĐ. U Dijecezanskom arhivu postoji fascikl sa cjelokupnom dokumentacijom o oduzetim dobrima s naznakom: *Oduzeta dobra*. – Usp. M. PAVIĆ, *Josip Antun Čolnić biskup bosansko-djakovački (1751–1773)*, u *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, 23, 1895, 16, 138. – (M. CEPELIĆ – M. PAVIĆ), *Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-djakovački i srijemski god. 1850–1900*, Zagreb, 1900–1904, str. 847–850.

¹⁷ Vidi: *Correspondentiae 1749–1762*, u DAĐ.

¹⁸ Rezolucija od 15. siječnja 1771. i 23. siječnja, te 17. listopada 1772. Vidi: Fascikl *Oduzeta dobra*. – Usp. M. PAVIĆ, *Josip Antun Čolnić...*, nav. čl., str. 138 sl.

¹⁹ Vidi: *Arhiv Strossmayer*, spis od 24. svibnja 1861., u DAĐ.

Zahtjev je obnovio i pokrenuo biskup *Josip Juraj Strossmayer*, i to još za vrijeme Bachova apsolutizma (26. svibnja 1856. i 19. srpnja 1859). Naročito je ubrzao da se pitanje riješi kad je započelo razgraničenje Vojne krajine, te je zamolio Visoku vladu (1. siječnja 1878.) da izradi odštetu biskupskom vlastelinstvu za oduzeta sela ili da ga uputi, kako i gdje da dođe do odštete. Biskup Strossmayer je odmah upozorio da će novčanu odštetu ustupiti u korist vjerozakonske zaklade ili za narodne potrebe. Budući da odgovor nije stizao pet godina, obnovio je svoju molbu (12. srpnja 1883.)²⁰, potkrijepivši je brojnim dokumentima, od Beline darovnice do popisa stanovništva iz g. 1702. g. Visoka vlada mu je vratila spise uz poznatu napomenu: iz priloženog se ne može sa sigurnošću ustanoviti, da li je molba osnovana i tome predmetu potreban je točno poredan i izrađen materijal²¹. U odgovoru stoji, da bi trebalo još pomnije pregledati arhive u Budimpešti i Đakovu, a naročito arhiv ratnog ministarstva u Beču. Biskup je zamolio *Franju Račkog* i *Tadu Smičiklasa* za stručnu pomoć, ali se i jedan i drugi ispričao da ili zbog bolesti ili zbog drugih do sada prihvaćenih obveza ne mogu prihvatiti taj posao²². U to su vrijeme posjedi i imetak već bili razdijeljeni a na biskupskom vlastelinstvu provedeni segregacija i otkup, i svako daljnje insistiranje da se posjedi vrate ili nadoknade bilo bi uzaludno i štetno. – Nije čudo što je bosansko-đakovački biskup na Vojnu krajinu gledao ne samo kao na ustanovu koja mu je ograničavala duhovnu jurisdikciju nego i zbog koje je izgubio znatan dio svojih posjeda.

3. Patronatsko pravo

Patronatsko pravo, tj, pravo podjeljivanja crkvenih službi i s njima povezanih nadarbina, car je u Vojnoj krajini pridržao sebi, a izvršavalo ga je u njegovo ime vojno ministarstvo. Kod imenovanja župnika, osim nekih iznimaka kao što je slučaj grada Senja, postupak je do 25. siječnja 1872. g. bio slijedeći: biskup bi podnio prijedlog nadležnoj Zemaljskoj Generalnoj Komandi u kome bi naznačio tri kandidata, a Komanda bi ga prosljedila uz svoje stručno mišljenje ratnom (vojnom) ministarstvu koje bi tada imenovalo najdostojnijega. Biskup bi svoga kandidata stavio na prvo mjesto, i ako se Generalna Komanda s time složila, stvar nije trebalo slati dalje. Od 1872. g. patronatsko je pravo izvršavao zapovijedajući general u Zagrebu (redovito je to bio ban Hrvatske), ili vojni divizor u Temišvaru, svaki na svom području²³.

Vrlo je važan bio *ceremonijal čina instalacije*, koji se sastojao od dva dijela: *instalatio in temporalibus* i *instalatio in spiritualibus*. Instalaciju »in temporalibus« obavljaao je predstavnik vojne vlasti, redovito štabski oficir. Taj dio ceremonijala obavljaao se pred crkvenim vratima. Tu je oficir pročitao dekret o imenovanju te kratkim govorom predstavio vjernicima novog župnika, a njemu naglasio važnost župničke službe. Zatim su otvorena vrata župne crkve i uslijedio je čin instalacije »in spiritualibus«, što ga je obavio biskupski delegat, redovito arhiđakon ili podarhiđakon (dekan), koji bi pročitao biskupov potvrdni dekret²⁴. Ceremonijala se

²⁰ Vidi: *Acta dioecesana* br. 763/1883., od 17. srpnja 1883., u DAĐ.

²¹ Spis Visoke Vlade br. 427/1889., od 27. travnja 1889.

²² Vidi Fascikl *Oduzeta dobra* (Pismo Tade Smičiklasa), u DAĐ. – Usp. (M. CEPELIĆ – M. PAVIĆ), *Nav. dj.*, str. 850.

²³ Usp. *Viestnik*, u *Zagrebački katolički List*, 23, 1872., 9, 69.

²⁴ Usp. B. 1376., od 20. srpnja 1791. – J. HOSTINEK, *Nav. dj.*, str. 23.

moralo strogo držati, jer on nije bio samo puka simbolika nego pravi izraz stvarnosti. Povremeno je bilo pritužbi od strane pukovnijskih vlasti što se u pojedinim slučajevima nije držalo propisanog ceremonijala²⁵. Biskup je morao o imenovnjui novog župnika obavijestiti i Brodsku regimentu, inače bi Vrhovna komanda protestirala što se crkvene vlasti ne drže propisa o uvođenju »animarum curatum«²⁶.

Vojna vlast je katkada prelazila granice patronatskog prava i prisvajala si nešto što na nju nije spadalo. Biskup *Matej Franjo Krtica* (1773-1805) žalio se zagrebačkom biskupu *Josipu Galjufu* na postupak krajiških vlasti: »Oni se služe svojim patronatskim pravom predstavljajući samo svoje svećenike, za njih se za života ne brinu, a poslije smrti ih pljačkaju...«²⁷. Biskup Galjuf mu je odgovorio opširnim pismom u kojem izražava žaljenje zbog takvog postupka, pišući da on tako nešto nije baš doživio, ali slično su se ponijeli oficiri Brodske regimente poslije smrti brodske župnika *Josipa Bertelena* i dubovičkog *Vida Došena*, zahtijevajući da se njima preda oporuka i da je oni izvrše. Zagrebački biskup je upozorio svoje svećenike neka što prije izvrše oporuku, i prije nego što stigne vojna vlast, jer to na nju ionako ne spada²⁸.

Biskupima su dosta bile vezane ruke u premještanju svećenika, Generalat je s jedne strane često protestirao i postavljao pitanje zašto se neki svećenici premještaju²⁹, a s druge strane, tražio je da se neki svećenici premjeste zbog »nedoličnog vladanja« prema oficirima ili zbog »bune naroda«. Od brojnih slučajeva spominjemo samo dva najpoznatija. To je slučaj svećenika *Stjepana Marjanovića* protiv koga su stizale u biskupiju tužbe i iz Brodske i iz Petrovaradinske pukovnije³⁰. Slično se dogodilo i s *Ilijom Okrugićem*, opatom i župnikom u Petrovaradinu, pjesnikom i prijateljem biskupa Strossmayera. Protiv njega se vodilo mnogo istraga ali, budući da se optužbe nisu mogle dokazati, biskup ga nije htio premjestiti³¹.

Za crkvena personalna pitanja bio je nadležan dijecezanski konsistorij. Ako se koji svećenik ogriješio o koje disciplinsko pravilo ili načinio manji prekršaj, svjetovna vlast bi ga prijavila crkvenom sudištu sa zahtjevom da ono ureduje. Za teže prekršaje i zločine svećeniku bi sudio svjetovni sud. Manje kazne osuđenik bi izdržavao u samostanu ili sjemeništu, odnosno u nekoj drugoj za to određenoj instituciji³², a teže u državnim zatvorima³³. Te odredbe sankcionirao je i Konkordat sklopljen između Austrijske vlade i Svete Stolice³⁴. U prošlom je stoljeću bilo

²⁵ Vidi: *Acta dioeclesana*, br. 320/1832. i 411/1832., u DAĐ.

²⁶ Vidi: *Acta dioeclesana*, br. 96/1809., od 2. travnja 1809., u DAĐ.

²⁷ Vidi: *Protocollum litterarum Episcopatum Ecclesiasticarum Ab anno 1776 Usque ad Finem Anni 1780*, str. 178., u DAĐ. Biskup se na to požalio nakon smrti generalnog vikara Srijema Đure Adama Büttnera, zemunskog župnika, kad su vojne vlasti zapečatile župni stan, popisale svu imovinu i priredile licitaciju.

²⁸ Vidi: *Protocollum dioeclesanum*, pismo od 4. kolovoza 1778., u DAĐ.

²⁹ Vidi: *Protocollum dioeclesanum*, passim, DAĐ.

³⁰ Vidi: *Acta dioeclesana*, br. 398, 559 i 440/1836.; 263/1845., u DAĐ.

³¹ Vidi: *Acta dioeclesana* 1110/1869., u DAĐ.

³² Vidi: *Acta dioeclesana*, br. 570/1819., pismo biskupa E. Raffaya od 23. rujna 1819. u kojem moli gvardijana franjevačkog samostana u Brodu da osigura i priredi dvije ćelije za zatvor kažnjenih svećenika: »duo apta pro includendis malis sacerdotibus cubacula paret, fornacibusque et alatrīs ferreis in fenestris provideat...«.

³³ Usp. C. B. von HIETZINGER, *nav. dj.*, str. 490.

³⁴ Usp. *Tekst Konkordata*, u *Zagrebački Katolički List*, 5, 1855., 47, 369 sl.

u Krajini mnogo tužbi protiv pojedinih svećenika i procesa protiv njih, naročito od vremena buđenja narodne svijesti i slobode kao i poslije Bachova apsolutizma³⁵.

Crkva je imala jurisdikciju nad kršćanskom ženidbom u skladu s propisima kanonskog prava. Dijecezanski konsistorij je rješavao pitanja valjanosti ili nevaljanosti crkvene ženidbe, njezine forme i sl., kanonske dobi zaručnika itd. no često je dolazilo do spora o nadležnosti suda. Svećenici nisu smjeli vjenčati graničara bez dopuštenja vojne vlasti, graničare svjedoke smjelo se saslušati samo u prisutnosti oficira. Od nekih ženidbenih zapreka tražio se oprost i s jedne i s druge strane, a događalo se da su zakone nekada strože tumačili svećenici, a nekada oficiri ili vojni činovnici u pukovnijama, pa je dolazilo do napetosti ne samo s vjernicima nego i s vojnim vlastima³⁶.

4. Briga o materijalnim dobrima Crkve

Jozefinistička reforma opustošila je Crkvu u Austro-Ugarskoj, a još više u Vojnoj krajini. Imanja, pokućstvo, imovinu zakupili su svjetovni uredi. Samostani su pretvoreni u kaznionice, crkve u konjušnice i magazine³⁷. »Ono što je u drugim zemljama Evrope učinjeno lakomim i krvavim, u Austriji se od jozefinističkih vremena to izvodilo pitomim prevratom. A postoji još jedna razlika: budući da se njegovi prijatelji, vođe i izvoditelji za okrilje vladara zaklanjaju, ne može im se na brzu ruku na kraj stati«³⁸, veli jedan suvremenik Vojne krajine

Župne crkve na području Slavonske Vojne krajine imale su vrlo malo nepokretne imovine. Ako su išta imale, radilo se o nekoliko hvati voćnjaka i o kojem jutru livade (za uzdržavanje konja potrebnih za prijevoz na filijale)³⁹. Troškovi za gradnju i popravak crkava namirivali su se prvenstveno iz crkvene blagajne, tj. crkvene milostinje, kojom je upravljala i koju je čuvala vojna vlast zajedno sa župnikom. Dozvolu za izdatke iz crkvene blagajne davala je satnijska, pukovnijska ili generalna komanda, ovisno o svoti⁴⁰. Graničari su najviše doprinosili za gradnju crkve svojom rabotom, jednom od 42 koliko su ih imali prema selu, oficirima, caru i sl.⁴¹. Ostali dio troškova namirivao se iz vjerezakonskog fonda, tj. iz rezervi koje su stvorene nakon što su oduzeti najbogatiji samostani i dokinute poznate opatije. Međutim, novac iz državne blagajne teško je i rijetko stizao, najčešće s isprikom da su blagajne prazne.

Na početku svake godine slala bi Vrhovna vojna komanda popis crkava i župnih stanova koji su bili »na redu« za popravak ili gradnju. Primjećujemo da se imena nekih sela ponavljaju i kroz desetak godina dok nisu konačno došla na red. Ilustrativan je primjer župnika u Trnjanima. Kad je jedne godine led porazbijao prozore na župnoj crkvi, podnio je molbu pukovniji da odobri ili dade novac

³⁵ Vidi *acta dioecesana*, br. 189, 195, 254, 336, 389, 141, 116/1861; 46, 226, 875/1862., u DAD.

³⁶ Vidi: *Protocollum Litterarum Episcopaliū...*, str. 188, u DAD. – Usp. *Sa slunjskih brda*, u *Zagrebački Katolički List*, 12, 1858., 47, 377–378.

³⁷ Usp. *Opet nešto o Konkordatu i Krajini*, u *Zagrebački Katolički List*, 12, 1861., 11, 81.

³⁸ Usp. *Opet nešto o Konkordatu i Krajini*, u *Zagrebački Katolički List*, 13, 1862., 2, 9.

³⁹ Vidi: *Conscriptio Parochiarum Militarium... 1768.*, u DAD

⁴⁰ Usp. J. HOSTINEK, *nav. dj.*, sv. I., str. 87.

⁴¹ Usp. K. TKALAC, *Babogredska kompanija u sastavu brodske graničarske regimente*, Županija 1970., str. 125.

za popravak. Dobio je odgovor: »Tko je razbio, neka i plati«. Župnik je u svom dopisu biskupiji primijetio: »Ovakav odgovor ne bi ni kozari dali«⁴².

Crkvenu blagajnu čuvala je »sigurnosti radi« (!) satnijska (kompanijska) uprava, a postupak s njom nadgledala je pukovnijska. Na tu »sekularizaciju« crkvenih dobara žalio se biskup *Matej Franjo Krtica* u pismu metropolitu *Adamu Patačiću*, kaločkom nadbiskupu, u kojem se potužio da on kao biskup ne smije niti tražiti pregled crkvenog inventara niti ima pravo sastaviti inventar crkvenog posuda⁴³. Isti biskup spominje slučaj koji se dogodio na području senjske biskupije, kako su naime oficiri, da li sa znanjem i odobrenjem viših vlasti ili ne, nije mu poznato, pregledavajući crkveno ruho i posuđe, zahtijevali čak da im se otvori tabernakul i ciborij, kako bi mogli pregledati pozlatu⁴⁴. Biskup bi prigodom kanonske vizitacije imao pravo samo pregledati izvadak računa crkvene blagajne⁴⁵.

Konkordatom sklopljenim 1855. g. donesen je propis da crkvenom imovinom upravljaju oni koji su za to ovlašteni po crkvenim zakonima (čl. 30), međutim ni šest godina kasnije postupak se nije promijenio⁴⁶. U međuvremenu je svake godine pukovnik, vizitirajući regimentu između ostalog pitao, da li je župnik skupljao dobrovoljne priloge od župljana⁴⁷. Kad su učestale molbe da vojna vlast pomogne popravke crkava, došla je zabrana da se nikakve molbe ne smiju slati za pomoć, jer »der Proventenfond hat andere bedeutende Auslagen«. No župnici nisu za to previše marili, jer je zub vremena nagrizaio crkvene zgrade. Obijali su vrata satnije, preko pukovnije do General-komande. Tada se obično molba vraćala pukovnji, da ona provjeri istinitost navoda, ukoliko se na putu »nije izgubila«⁴⁸.

Od 1. siječnja 1872. g., kad su na području Vojne krajine počele djelovati *političke općine*, crkvena blagajna je prenesena iz satnijske komande u novonastale općinske urede, no način uprave ostao je isti⁴⁹. Kad je 1. rujna 1876. g. donesena nova naredba o upravi crkvenim dobrima, koju je potpisao ministar *Mollinary*⁵⁰, neke ga biskupije nisu ni objavile – zasićene zakonima koji se nisu održavali – a u nekima su dani nepovoljni komentari⁵¹.

⁴² Vidi: *Acta dioecesana*, spis od 4. travnja 1818., u DAĐ.

⁴³ Vidi: *Protocollum ab anno 1781*, pismo od 28. listopada 1781., str. 28. u DAĐ.

⁴⁴ Vidi: *Protocollum Litterarum Episcopatum...*, str. 198, pismo od 28. listopada 1781., u DAĐ.

⁴⁵ Vidi: *Acta dioecesana*, br. 465/1842., 396/1851., u DAĐ.

⁴⁶ Jedan svećenik iz Krajine piše: »Konkordat branjen veleumnimi i visokimi crkvenimi dostojanstvenici, sa svih stranah od štampe nasrtan, nije u Krajini, u zenici carske vlade vojničke, niti uveden, niti primljen, nit se tko po njemu vlada... Crkvena pokretna i nepokretna imovina po skrbništvom je satnije, pukovnije, general-komande, i ne znam pod čijom sve jest – samo nije na brigi onoga, čije je baština: duhovništva i pučanah...«, *Konkordat i Krajina*, nav. čl., str. 66.

⁴⁷ Usp. *Leitfaden in den Unterricht der Militär-Grenz-Verwaltung*, Wien, 1855., str. 24.

⁴⁸ Usp. *Konkordat i Krajina*, nav. čl., str. 66.

⁴⁹ Vidi: *Acta dioecesana*, br. 280/1872., u DAĐ.

⁵⁰ Vidi: *Acta dioecesana*, br. 840/1876., u DAĐ.

⁵¹ *Stjepan Srkulj*, svećenik đakovačke biskupije komentira: »Svoje mnijenje o tom očitovat ću unaprijed potpuno s ovim uzklikom: uprava crkvene imovine bez nadzora crkvenih oblasti, koja anomalija!...«, u *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, 4, 1876., 21, 166 sl.; – Jedan svećenik iz Karlovačkog generalata piše: »Sve liepo: propis izborni vojnički ustavnodemokratički skrojen, blagajna zaključana, zapisnici podpisani, stotine razdieljene, gospodari ponamiešćeni. Pita se, tko će stotine namicati? Ima u krajini župnih hramova koji

5. Materijalno uzdržavanje svećenstva

O daćama krajiškog puka svećenstvu izrečena je i slijedeća tvrdnja: »Seljaku su nadalje bila teška i brojna specijalna plaćanja popovima... I u Granici je postojalo slično stanje. Brojne, često veoma velike crkvene daće, što ih je vojna uprava, koja je uvijek bila na strani crkve, utjerivala često silom... sve je to i kod puka u Granici izazivalo nezadovoljstvo, koje se očitovalo u graničarskim narodnim zahtjevanjima«⁵². Riječi te uopćene tvrdnje vrlo su teške. Što je to narod u Granici davao svećenstvu?

Patronatsko pravo, koje po sebi uključuje i brigu patrona o materijalnom uzdržavanju nadarbenika, car je u Granici zadržao za sebe, no izvršavao je tu materijalnu brigu u nekim pukovnijama »preko svojih vjernih podložnika«⁵³. U stvari katoličko svećenstvo dobivalo je plaću iz državnog i vjerozakonskog fonda (Religionsfond) te iz njega povezane »cassa parochorum« samo u Karlovačkom generalatu, a u Banatskom iz »Grañzproventen-Fonda«. Na tom području župe su bile podijeljene u tri kategorije; najniže primanje bilo je 315 for., a najviše oko 1000 for. U Banskoj i Varaždinskoj krajini od osamdesetih godina XVIII. stoljeća svaka katolička kuća plaćala je župniku po jutru (Joch) zemlje 4 krajcara, a to se moglo dati i u naravi. U Slavonsko-srijemskom generalatu župnici nisu dobivali plaću od države – osim gradskih župnika – nego su im vjernici davali po paru tzv. *lukno* odnosno *bir* (Gebühr)⁵⁴. U prosječnoj krajiškoj župi lukno je obuhvaćalo slijedeća podavanja: osmak žita i osmak kukuruza, šestak masla ili 6 krajcara, sajtlik sira ili 3 krajcara, jedno pile, 10 povjesma lana ili 3 krajcara, od kuće koja je imala vinograd 5 oka vina, a prigodom blagoslova kuća šunku ili komad sušenog mesa. Osim lukna, odnosno državne plaće, svećenik je dobivao i stolarinu prigodom nekih usluga.

Godine 1769., 7. rujna, sastala se u Đakovu posebna komisija, na kojoj su osim bosanskog ili đakovačkog biskupa bili predstavnici srijemske, zagrebačke, kaločke i pečujске biskupije, da se dogovori o davanju lukna na području Vojne krajine. Dne 10. rujna zaključila je, u 13. točaka, da župljani u Krajini mogu namirivati svoje obaveze prema svećenicima (lukno) ili u naravi ili u novcu (osim ogrijevnog drva i sijena). Svim udovcima lukno je oprošteno kao i ženama, kojima bi muževi za to vrijeme bili u ratu. Carica je te zaključke potvrdila i saopćila vojnom zapovjedništvu, dne 27. veljače 1771.⁵⁵ Tako zvane »nove župe«, tj. one koje su osnovane nakon uređenja lukna primale su kongruu u novcu, najčešće iz vjerozakonskog fonda (zaklada) a rjeđe iz Proventen-Fonda, a bilo im je dodijeljeno i 6 jutara livade, ako su župnici morali držati konje radi filijala; kosidbu i dovoz sijena osigurali su vjernici iz filijala⁵⁶. Procjene iz vremena Vojne krajine

---

nesmažu neprimaju 10 for. darovine na godinu... Tko će stotine namicati?... Kako će, za boga, župljani smoći stotine, a nigdje pod nebom zaslužbe. Ima župa, gdje župljani kroz cielu godinu novčića zaslužbe na dlanu ne vide! U krajini niti se kuće zidju, niti puti grade, niti ropću kolesa u tvornici...«, *Uprava crkvenoga imetka*, u *Zagrebački Katolički List*, 27. 1876., 45, 387-388.

⁵² V. BOGDANOV, *nav. dj.*, str. 220.

⁵³ Vidi: *Conscriptio parochiarum Militarum... 1768.*, Parochia Xupagnensis, u DAD.

⁵⁴ Usp. C. B. von HIETZINGER, *nav. dj.*, str. 464. – J. HOSTINEK, *nav. dj.*, I. Theil, str. 87 sl.

⁵⁵ Vidi: *Acta dioecesana*, spis od 10. rujna 1769., u DAD

⁵⁶ Vidi: *Acta dioecesana*, br. 141/1809. i 495/825. – Usp. C. B. von HIETZINGER, *nav. dj.*, 464.

govore da su primanja župnika u Slavonskoj krajini bila veća od primanja u drugim područjima, naročito od onih koji su primali državnu plaću. U zapisnicima kanonskih vizitacija navodi se da su župe imale oko crkve ili župnog stana malo vrta i voćnjaka, a zemlje oranice nisu smjele ni posjedovati ni kupovati ili primiti na dar.

U popisu krajiških župa pečujске biskupije obavljenom 1769. g. navode se točni podaci o župničkim primanjima koja su tada iz svih izvora, i od stolarine, iznosila od 170 do 600 forinti⁵⁷. Kolika je to svota, kao usporedbu možemo navesti, da je policijski komesar u Brodu dobivao kao plaću 525 for.

U lukno se nije uračunavalo ogrjevno drvo, što su ga župnici dobivali iz erarske šume u određenim količinama, ovisno o pojedinom generalatu, npr. u Slavonskom na starim župama po 30 hvati a u novim po 20. Ukoliko je župnik imao kapelana, dobivao bi za njega još 12 hvati drva⁵⁸.

To su statistike i propisi, a stvarnost? Nju saznajemo iz zapisnika vizitacija, dopisa između župnika i biskupa, a najčešće između župnika i pojedine kompanije koja je neposredno vodila brigu da se propisi provode. U već spomenutom popisu krajiških župa iz g. 1769, vizitator veli da su župe siromašne zbog poplava, nevremana, bijede, lijenosti, pa i zbog drskosti vojnika, zbog čega župnici dobivaju jedva polovinu ili trećinu lukna, a da zlo bude još veće, način proračunavanja je tako zamršen, da ljudima nije jasno, što su dužni dati, pa onda ne daju ništa⁵⁹.

Lukno je često bilo kamen spoticanja između svećenstva i vjernika, što je posve razumljivo, jer je čovjeku uvijek teško dati i odreći se stečenog i zarađenog, a ne vidjeti neposrednu korist. Po svojoj naravi lukno je spadalo u »javno pravo«, prema tome vojne vlasti su morale voditi brigu da se ono redovito plaća. Tako su to shvatili i neki svećenici, pa su tražili »pomoć« vojnih vlasti u utjerivanju svojih prava, no češće se događalo da je lukno ostalo neplaćeno, kao što veli onaj župnik: »Pokrovitelj župe je kralj koji imenuje župnika, no sve dužnosti leže na narodu koji ih ne izvršuje«⁶⁰. Za one svećenike koji su tražili intervenciju vlasti veli jedan njihov suvremenik: »Čim se župnik više zaliće pod oblast svjetovne vlasti, sve to niže pada njegov ugled – a napokon dosadi, pa eto ti nemoći, eto po župi smieha«⁶¹.

Kad se polovicom prošlog stoljeća počelo na veliko govoriti o unapređenju gospodarstva, naročito poljoprivrede, dopušteno je »da katolički župnici 1-2 rali prikupiti i župskomu posjedu pripisati mogu, ako uzhtiju vinograd ili voćar na ugled zasaditi«⁶². Biskup Strossmayer je pozvao svećenike »da političkim oblastima idu na ruku kod promicanja materijalnog napretka graničara... zato je shodno, a toga radi zato se i pozivaju p. n. svjetjenici da često put i kad god prilike bude puk podučavaju kako će materijalno napredovati«⁶³. Ako izuzmemo za-

⁵⁷ Vidi: *Conscriptio Parochiarum Militarium... 1768.*, passim., u DAĐ

⁵⁸ B. 505, od 19. siječnja 1816. i B. 2983, od 7. srpnja 1819.

⁵⁹ Vidi: *Conscriptio Parochiarum... 1769.*, u DAĐ.

⁶⁰ E. GAŠIĆ, *Povijest đakovačke biskupije*, Župa Garčin, (rukopis), str. 60, u DAĐ.

⁶¹ *Slunjska brda i tamošnji žitelji*, u *Zagrebački Katolički List*, 9, 1858., 13, 102.

⁶² *Dopisi iz Krajine*, u *Zagrebački Katolički List*, 19, 1868., 19, 150. – Stjepan Serkulj, župnik gundinački, predlaže da se župama odobri posjedovati nekoliko jutara zemlje, kako bi svojim gospodarstvom i praktično pokazali vjernicima, kako se obrađuje zemlja.

⁶³ *Okružnica od 27. travnja 1868.*, *Acta dioecesana*, br. 418/1868. Strossmayer je tu Okružnicu uputio svećenstvu na temelju poziva što ga je uputilo Zemaljsko Vrhovno Vojno Zapovjedništvo dne 12. travnja, br. 3132/1868.

htjeve koji su izrečeni u vrućim prilikama i napetostima burne 1848. godine, te pojedine slučajeve drastičnih postupaka nekih krajiških župnika, za područje Slavonsko-srijemskih pukovnija ne bismo mogli reći da su »velike crkvene daće izazivale nezadovoljstvo puka koje se očitovalo u graničarskim narodnim zahtijevanjima«⁶⁴.

6. Građansko-vjerski život »na komandu«

Iako su u Vojnoj krajini crkvena organizacija i vlast te vjerski život bili odvojeni od vojne vlasti, često su crkva i propovjedaonica bile mjesta odakle su se proglašavale zapovijedi i zabrane, naredbe i propisi, proglašeni i molbe koji su se ticali najrazličitijih područja vjerskog, ćudorednog, higijenskog, društvenog i političkog života. U Granici je sve bilo zapovijedeno i sve zabranjeno, od pušenja lule bez poklopca do godišnje ispovijedi.

Vojna vlast je izdavala naredbe koje su se ticale *tjelesnog života i zdravlja*. Kada su se pojavljivale pošasti kao što su kuga⁶⁵, boginje⁶⁶ i kolera⁶⁷, župnicima se naređivalo da na sve mile načine i u propovjedima i privatno poučavaju vjernike o teškim posljedicama tih bolesti, o preventivnim sredstvima i o ograničenjima kretanja. Kad su *liječnici* počeli provoditi ozbiljnije preventivne mjere i odgajati u higijeni, svećenstvo je pozvano da upozori na postupak kod *izlaganja mrtvacā*⁶⁸, da se bori protiv *tjelesne nečistoće* i u odijevanju i u stanovanju koja je, po sudu liječnika, bila izvor mnogih bolesti⁶⁹, da odgaja narod da ne jede nezrelo voće, sirove krastavce, ne troši neumjereno tek pečenu rakiju i da se toplom odjećom odbrani od prehlada⁷⁰. Kad se počelo provoditi *cjepljenje djece protiv ospica*, opet je svećenstvo moralo odgajati i uvjeravati svijet u korist tih mjera i nadzirati da se propisi održavaju⁷¹. Kad je vojna vlast zbog velikog postotka smrtnosti novorođenčadi počela u graničarska sela uvoditi *službu komisijski priznatih primalja*, opet ista vlast traži od svećenstva da utječe na narod da te osobe prihvati⁷². Svećenstvo je pozivano da odvrća puk od neumjerenog i suludog trošenja prigodom *pirovanja*⁷³.

Propisi i zabrane vojnih vlasti zadirale su i u moralno i u čisto crkveno-vjersko područje graničara. Svećenstvo je s oltara moralo čitati obavijesti i o *povećanju zločina*⁷⁴ i o *istrebljenju zločinaca* (hajduka)⁷⁵, upozorenja o povećanju pijanstva, grabeži, svađa i tučnjava⁷⁶, a najčešća upozorenja odnosila su se na »tjelesnu manu« (vitium carnis – bludničenje), koja, kao što veli odredba, škodi ne samo

⁶⁴ V. BOGDANOV, *nav. dj.*, str. 220.

⁶⁵ Vidi: *Acta dioecesana*, br. 160/1814., 677/1815., u DAĐ.

⁶⁶ Vidi: *Acta dioecesana*, br. 154/1834., u DAĐ.

⁶⁷ Vidi: *Acta dioecesana*, br. 322, 331, 350/1831., u DAĐ.

⁶⁸ Vidi: *Acta dioecesana*, br. 724/1827., u DAĐ.

⁶⁹ *Ondje*, 698/1825., u DAĐ.

⁷⁰ *Ondje*, br. 581/1840., u DAĐ.

⁷¹ Odredba od 20. lipnja 1828., *Acta dioecesana*, br. 270/1831.

⁷² *Ondje*, br. 669/1830., u DAĐ.

⁷³ *Ondje*, br. 649/1868., u DAĐ. Bilo je takvih opomena i ranije.

⁷⁴ *Ondje*, br. 442/1844., u DAĐ.

⁷⁵ *Ondje*, br. 348/1811., 442/1844., u DAĐ.

⁷⁶ *Ondje*, br. 576/1827., u DAĐ.

⁷⁷ *Ondje*, br. 143/1828., u DAĐ.

fizičkom i moralnom dobru nego razara cijele obitelji⁷⁷, zato se zabranjuju noćni sastanci, prela, klatarenja itd.

Vrhovna komanda upozoravala je župnike da budno paze da svi graničari nedjeljom i blagdanom dolaze do podne na misu, a poslije podne na večernje iza kojih se za mladež drži vjeronauk, da se u te dane svi uzdržavaju od težačkih poslova, da nedjeljom ne idu na vodenicu, u lov i sl.⁷⁸. Župnicima se naređivalo da savjesno i redovito drže vjersku pouku⁷⁹, zabranjivalo im se da ne smiju tući djecu i mlade u školi i na vjeronauku⁸⁰, određivalo se gdje će djevojke stajati u crkvi, kada i kamo će ići na probe za pjevanje⁸¹. Svećenstvo je pozivano da dobrim primjerom vodi narod⁸², a liječnici upozoravani da na vrijeme pozovu svećenika bolesnicima, kako ne bi bez sakramenata umrli⁸³.

Kako je naš graničar prihvaćao te neprestane naredbe i zabrane? Općenito je poznato sociološko pravilo: tamo gdje je sve naređeno i zabranjeno, zapravo ništa nije naređeno ni zabranjeno. Ako je suditi prema svjedočanstvima iz tog vremena, iz zapisnika graničarskih sudova, naročito iz »Gravamina« što su ih župnici zabilježili prigodom kanonskih vizitacija, izgleda da je naš svijet živio svojim životom ne obazirući se previše na zapovijedi i naredbe, štoviše, niti na batnanja kojih je vrlo često bilo na području Brodske regimente. Iz tih izvora saznajemo da graničari psuju (svećenici su se potrudili zabilježiti koje su psovke najčešće), ne pohađaju ni misu ni vjeronauk, krše zapovijed nedjeljnog počinka radom, lovom, ribolovom, voze žito na vodenicu nedjeljom, iza zaruka već žive bračnim životom, mladež se po noći klatari, sastaju se na prela i posijela, žene se i djevojke kicoše i maljaju, natalitet rapidno pada, na dnevnom redu su pobačaji i čedomorstva. Općenito, kao što se izričito veli, nitko ne mari ni za crkvene ni za državne propise⁸⁴. Iako te izvještaje treba prihvatiti s rezervom, jer u jednom desetljeću o istoj župi postoje dva sasvim suprotna suda, ipak valja priznati da su u mnogome točni.

Moral na Granici, koji bi zaslužio posebnu pažnju i studiju, ovdje spominjemo samo usput. Na društveni, obiteljski a onda i vjerski život utjecala je činjenica da su muškarci od 18. do 60. godine bili pod oružjem i znatan dio svog života provodili na bojnim poljima Evrope. Kod kuće su ostajale djevojke i žene uz nešto muškog svijeta. Djevojke, koje su ostale dosta često neudate, živjele bi raspušteno, žene bi godinama živjele same bez muževa, vrlo često i kao udovice, i bile su u iskušenju za brakolomstvo. Protokoli Dijecezanskog arhiva u Đakovu kao i sudski zapisnici Brodske regimente u prvoj polovici XIX. stoljeća puni su obavijesti ili zapisa o kažnjavanju žena i djevojaka zbog nemoral⁸⁵.

I narod i svećenstvo tuže se da su za takav nemoral dosta krivi stranci, naročito oficiri i vojna vlast općenito. Taj se sud slaže s primjedbom poznatog autora XVIII. st. *F. W. Taubea* koji veli: »Stanovnici Granice imali su sve kreposti i mane jednog neobrazovanog divljeg naroda: iskrenost, gostoljubivost, spremnost

⁷⁸ *Ondje*, br. 171/1819., u DAĐ.

⁷⁹ *Ondje*, br. 290/1869., 684/1872., u DAĐ.

⁸⁰ *Ondje*, br. 367/1825., 98/1831., 654,817/1846., 150/1873., u DAĐ.

⁸¹ *Ondje*, br. 284/1826., u DAĐ.

⁸² *Ondje*, br. 2/1820., u DAĐ.

⁸³ *Ondje*, br. 303/1818., u DAĐ.

⁸⁴ Vidi: *Acta dioecésana*, br. 654/1846.; *Visitatio canonica par. Gundinci an. 1851.*, u DAĐ.

⁸⁵ Usp. J. MATASOVIĆ, *U Vinkovcima prije jednog stoljeća*, Osijek, 1937., *passim*. – K. TKALAC, *nav. dj.*, str. 109 sl.

jedan drugome pomoći, jakost, hrabrost i ratnički duh; s druge strane, neznanje, praznovjerje, vraćanje, bakanje, čarobnjaštvo, pijanstvo, osveta, izbjegavanje rada, uznemirivanje susjeda i krađa. Sada su Slavonci i Hrvati pomiješani s mnogo stranaca, koji su imali zadaću da ih odgoje i obrazuju, no oni nisu odgovorili toj svojoj svrsi, štoviše, upoznali su se s manama tih kulturnih naroda, a napustili su lijepe domaće kreposti...«⁸⁶.

Mnogo toga što je običnom graničaru bilo zabranjeno dopuštali su sebi oficiri. Dok su s jedne strane stizale zabrane i zapovijedi od vrhovnih vojnih vlasti o moralnom vladanju graničara, čuju se tužbe na račun moralnog vladanja pojedinih oficira. Usprkos propisima o poštivanju nedjelje, o pohađanju mise, upravo nedjeljom su se održavale vojne vježbe, za vrijeme mise, često u neposrednoj blizini crkve do koje su dopirali zvukovi bubnjeva, galama komandi, pucnjava oružja i paljba topova. Nekada je to išlo sve do ponižavanja graničara-katolika koje su pozivali na vježbe i na sam Božić⁸⁷, a na dane posta i nemrsa zlonamjerno se naređivalo dati meso za jelo. Stizale su zabrane o psovci, biskupi su izdavali okružnice, međutim župnici komentiraju: »Psovke se ne umanjuju, jer psuju i oficiri«⁸⁸, a vjernici pitaju: »Da li ta okružnica vrijedi i za oficire«⁸⁹.

Kako se taj život odrazio na našem graničarskom svijetu pod neprestanom komandom, i u crkvi i izvan nje? O tom vidu graničarskog života nemamo značajnijih studija, iako bi se štošta moglo zaključiti iz pripovijesti i romana s tematikom iz graničarskog života. Mogli bismo te krajeve usporediti s ostalim krajevima. Ako ostanemo u granicama đakovačke i srijemske biskupije koja se proteže od Slavenskog Broda do Zemuna i koja obuhvaća neke manje podregije, može se primijetiti da, usprkos pridošlom stanovništvu i povijesnom razmaku od stotinjak godina, vjernici župa nekadašnje Granice a i stanovnici općenito imaju nekih svojih specifičnih obilježja koja su ostatak života u Vojnoj krajini. Nisu oni moralno ni bolji ni gori od drugih, ali bismo mogli reći da su u svome vladanju »slobodniji«, katkada ta sloboda prelazi u objest i lascivnost, naročito u narodnim poskocicama i doskocicama.

Zatim, živeći neprestano pod komandom, kao da ni »današnji graničar« ne može bez nje i radije prihvaća i svjetovnu i crkvenu vlast čvršće ruke, voli npr. svećenika koji zna što hoće i to što hoće zna kako će provesti. Još se i danas u bivšoj Krajini veli za naredbu: »Befehl ist Befehl!«. Još za vrijeme Granice župljani jedne župe su izjavili vizitatoru koji ih je pitao, zašto se neke stvari ne obdržavaju kako treba: »Vlast neće da uređuje. Nije na nama krivnja, nego na vlasti... Svako selo je imalo svoj red... To bi trebalo uvesti i sad«⁹⁰. A jedan župnik, kad je pri nastupu župe vidio da mu je crkva prazna, šaljivo je zapisao: »Drugog lijeka po mom sudu nema nego riječi Gospodnje: »Compelle eos ut impleatur domus mea«⁹¹.

---

⁸⁶ F. W. von TAUBE, *Beschreibung des Gönigreiches Slavonien und des Herzogthumes Syrmien* III. Buch. Leipzig, 1778., str. 75 sl.

⁸⁷ Usp. *Viestnik*, u *Zagrebački Katolički List*, 27. 1876, 2, 15. – *Iz Krajine*, u *Zagrebački Katolički List*, 11, 1860., 46, 361–362. – Vidi: *Acta dioecesana*, 887/1846., u DAD.

⁸⁸ E. GAŠIĆ, *nav. dj.*, str. 328 (župa Kapanica, a isto se navodi i za župe Klakar, Gundince...).

⁸⁹ *Ondje*, str. 306 (za župu Gundince).

⁹⁰ *Ondje*, župa Podcrkavlje, 6. kolovoza 1818.

⁹¹ *Ondje*, župa Cerna, dne 26. srpnja 1819.

No graničar nije trpio, a ne trpi ni danas nasilnike i siledžije, ni onoga tko ga želi poniziti. Protiv sile se borio od mladosti do starosti, i to s oružjem. Nije se dao slomiti ni zapovijedima ni zabranama, ni batinama ni »Stockhausom«, a protestirao je kad bi župnici koji puta, boreći se za svoja prava, tražili pomoć i zaštitu vojnih vlasti⁹² ili kad bi tukli djecu i mlade na vjerskoj pouci ili u školi⁹³.

7. Suradnja crkvene i vojne vlasti u Krajini

»Povezanost crkvene vlasti s oficirskom, služenje omrzutoj 'švapskoj general-komandi' – sve je to i kod puka u granici izazvalo nezadovoljstvo, koje se očitovalo u graničarskim narodnim zahtijevanjima«, piše već spomenuti akademik.⁹⁴ Takav zaključak može se donijeti jedino na temelju vanjskih prividnosti. Istina crkvene i vojne vlasti su uzajamno slale jedna drugoj svake godine popis i raspored kleričkog i vojnog osoblja⁹⁵, istina, biskupa je znao dočekati pred crkvenim vratima bataljon graničara⁹⁶, istina, biskup je prije vizitacije molio vojne vlasti da mu odrede oficira za pratnju i dadu na raspolaganje četiri kočije sa šesnaest konja te smještaj za pratnju⁹⁷, ali je biskup isto tako morao prije svakog kanonskog pohoda obavijestiti vojne vlasti o svom itinerariju, a poslije o tom pohodu izvijestiti Vrhovnu komandu⁹⁸. Međutim, kad se pažljivo i pošteno prostudiraju dokumenti sačuvani i u dijecezanskim i u pukovnijskim arhivima, ne nameće se takav zaključak. Ako pitanje promotrimo u svjetlu tadašnjeg historijsko-geografskog i društvenog konteksta, uočiti ćemo da se tu susreću dva sasvim oprečna i svijeta i svjetonazora. Tu je oficirski kadar, naročito viši, mahom sastavljen od stranaca, koji je bio odgojen u prosvjetiteljskim školama i koji je upio jozefinistički anticrkveni duh s centralističkim težnjama bečkog dvora. Njemu je kler u načelu smetao, iako mu je u nekim prilikama dobro došao da se održi Krajina kao kasarna.

S druge strane, tu je kler, sastavljen od domaćih sinova koji je svoje škole završio izvan granica Vojne krajine i utjecaja vojske, u sjemeništima u Zagrebu i Đakovu, iz kojih su izišli mnogi ne samo »narodni« svećenici, nego i brojni intelektualci u toku XIX. st.⁹⁹. Uostalom, da li svjesno ili nesvjesno bečki dvor je učinio vrlo značajan propust time što na čitavom području Vojne krajine nije osnovao nijednu katoličku biskupiju i nijedno bogoslovno sjemenište, Senj je naime bio i ostao pod utjecajem Italije¹⁰⁰.

Odnosi između svećenstva i oficira, odnosno crkvene i vojne vlasti, još se mogu bolje uočiti u svjedočanstvu sačuvanih dokumenata. U dopisivanju nipošto ne možemo primijetiti neko posebno prijateljstvo ni tijesne veze, nego, naprotiv, hladnoću, odbojnost i prezir prema svećenstvu od strane vojnih vlasti od kojih se

⁹² Vidi: *Acta dioeclesana*, br. 152/1819., u DAĐ.

⁹³ *Ondje*, br. 204, 429/1854., u DAĐ.

⁹⁴ V. BOGDANOV, *nav. dj.*, str. 220.

⁹⁵ Vidi: *Acta dioeclesana*, u DAĐ – gotovo za svaku godinu.

⁹⁶ Usp. *Liber Visitationis Episcopatus Bosnensis ... 1751. – 1761. – 1777.*, str. 37–38, dne 12. svibnja 1777., u DAĐ.

⁹⁷ Usp. *Acta Visitationis Canonicae ab 1768–1803*, godina 1775.; *Acta dioeclesana*, br. 273/1819., u DAĐ.

⁹⁸ *Ondje*, 31. listopada 1775., u DAĐ.

⁹⁹ Usp. V. BOGDANOV, *nav. dj.*, 220–221.

¹⁰⁰ Usp. K. FIRINGER, *Slavonska Vojna krajina i hrvatska narodna misao*, u *Godišnjak Matice Hrvatske* 7, Vinkovci, 1970., str. 113 sl.

uvijek nešto tražilo, a svećenstvo opet u svemu ovisilo o vlasti. Župski arhivi u Granici puni su molbi, žalbi, tužbi, prosvjeda upravljenih kompanijskim crkvenim općinama, za svaki hvat drva, za svaku potrošenu krajcaru i za svaki zahvat na crkvi ili crkvenim zgradama, a uredovanja nema, slučajevi se odgađaju, odgovorni hladni i cinički¹⁰¹. Župnici su se tužili izričito da nemaju podrške od kompanije¹⁰². Vojna vlast je u mnogočemu sužavala crkvenu vlast i crkveno pravo, kao što je slučaj ženidbenog prava. Biskup Strossmayer se tužio otvoreno na prutucrkveni duh u Brodskoj regimenti¹⁰³.

Za viši kler veli citirani akademik: »otuda su visoki crkveni dostojanstvenici bili najčvršći stupovi feudalizma, tijesno povezani s domaćom reakcijom... mnogi niži svećenici držali su s narodom, dok je visoki kler u pravilu bio anacionalan i protivnarodan...«¹⁰⁴. Dokumenti svjedoče drugačije. Đakovački biskup *Matej Franjo Krtica* na prvoj svojoj kanonskoj vizitaciji u župama Vojne krajine primjećuje da djeca u nekim mjestima (Garčinu, Cerni, Županji, Karlovcima) uče i u školi i na katekizmu njemačke odgovore napamet, ništa ne shvaćajući¹⁰⁵, zato se u Promemoriji sastavljenoj u župnom stanu u Vinkovcima pred oficirima traži da se i u krajiškim školama upotrebljavaju hrvatski udžbenici¹⁰⁶. On se žali svom metropolitu u Kaloči što su u nekim školama u Srijemu namješteni njemački učitelji, zapravo neki zanatlije, od kojih djeca neće mnogo naučiti¹⁰⁷. Kad su zaredale tužbe da vinkovačka školska mladež ne pohađa vjeronauk i neke vjerske obrede, biskup *Emerik Raffay* dao je istražiti slučaj i uvidjevši u čemu je poteškoća, upozorio je da se mladež buni protiv njemačkog jezika na vjerskoj pouci. Zato je predložio da se razredi podijele u dva odsjeka, njemački i hrvatski, i da se i u Krajinu uvedu dijecezanski katekizmi na hrvatskom jeziku¹⁰⁸. Kad se brodski župnik požalio da je u tom gradu mladeži zabranjena upotreba materinjeg jezika, intervenirao je biskup Strossmayer kod Zemaljskog vojnog zapovjedništva »da bi tu zlorababu zabraniti izvolilo. Uopće mora se duhovni stol ljuto potužiti na protinardni duh, koji u tom obziru i na vinkovačkoj gymnaziji i na svih učionah granice vlada«¹⁰⁹. Vojne vlasti u Granici nipošto nisu podržavale crkvenu vlast, naprotiv, ona je bila silno sužena, tako da se biskup Krtica požalio: »O, blagi

¹⁰¹ Usp. J. MATASOVIĆ, *Kompanija kapetana Relkovića*, u *Narodna Starina* 4, II. knj. 1. br., str. 54–55.

¹⁰² Vidi: *Acta dioecesana*, br. 654/1846., 258, 673, 1062/1853., u DAĐ.

¹⁰³ *Ondje*, 733, 794/1852., u DAĐ.

¹⁰⁴ V. BOGDANOV, *nav. dj.*, str. 220.

¹⁰⁵ Usp. *Acta Visitationis canonicae ag 1768–1803*: »Invenimusque pueros germanicae linguae ignaros, germanicis dumtaxat Libellis catecheticis provisos, ec quibus Lectionem e memoria expedite recitarunt, quid verba illa, seu Interrogationis, seu Responsionis significant, vulgari suo idiomate neque sensum reddere noverunt, quem Magister docens, utpote Germanus, neque Illyrica lingua gnarus ipsis neque valet ...«, str. 1 sl., u DAĐ.

¹⁰⁶ *Ondje*, »ut pro hac Patria juventute adhibeantur in Scholis Libelli Catechetici in Lingua Illyrica, majorque habeatur delectus Magistrorum«. Istom zgodom je predložio da se škole po Krajinu bolje rasporede, str. 90.

¹⁰⁷ Usp. *Protocolum Literarum Episcopatum...*: »... quodque pejus est, Magistri mittuntur per illas Scholas, nescio qui germani opifices, sutores, arcularii etc. a quibus cum nihil boni sperari possit, at fundate metuendum, ne tenera juvenus cum lacte venenum hauriat...«, 76., u DAĐ.

¹⁰⁸ Vidi: *Acta dioecesana*, br. 425/1823., 524, 569/1825., u DAĐ.

¹⁰⁹ *Ondje*, 74/1861; Strossmayer se potužio na nepravedan postupak prema hrvatskom jeziku i dvije godine kasnije, vidi: 471/1863., u DAĐ.

Bože! Što je rezervirano biskupima osim dijeljenja krizme i podjele svećeničkog reda?¹¹⁰.

Neki su autori ustvrdili da je naš narod, ili još bolje rečeno, da su naši narodi Vojnom krajinom izvršili svoju dužnost prema Evropi. Teško je zamisliti, o kakvoj se to dužnosti radi i čime nas je to zadužila ona Evropa koja je u to doba krvarila zbog obijesnih dinastijskih zadjevica, svađa i ratova koji su bili jedan od glavnih uzroka brzom i dubokom prodoru turske sile sve do srca Evrope. Institucija Vojne krajine koja je trećinu narodnog tkiva otrgla od matice zemlje ozbiljno je zakočila normalan razvoj društvenog, političkog, nacionalnog, gospodarskog, a i vjerskog života. Đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer, odgovarajući nekim krajišnicima koji su mu zahvalili na sveučilišnoj zakladi, izjavio je »da su krajišnici sirote, kano hvoja odsječena od duba, ili kano diete silomice otudjeno roditeljem svojim«¹¹¹. Tako je i bilo u svakom pogledu. Pa kad je Vojna krajina 1. siječnja 1882. g., nakon postepenog odumiranja prestala postojati, započelo je novo razdoblje zajedničke obnove na materijalnom, kulturnom i vjerskom području.

RIASSUNTO

In questo studio vogliamo portare in luce la vita ecclesiastico-religiosa nella situazione dei Confini Militari della Slavonia, prima di tutto in base alle fonti abbondanti negli Archivi ecclesiastici nel territorio della diocesi di Đakovo e di Sirmio, soprattutto nell'Archivio diocesano di Đakovo. Lo studio contiene capitoli seguenti: le comunità religiose nei Confini Militari - i dati statistici; l'espropriazione di una parte del latifondo della diocesi di Đakovo da parte dello Stato; il diritto del patronato; la cura dei beni materiali della Chiesa; il sostenimento materiale del clero; la vita civile-ecclesiastica-religiosa »secondo il comando«; la »collaborazione« delle autorità ecclesiastiche e militari.

---

¹¹⁰ »Deum bonum! quid reservatum erit Episcopis praeter confirmationis, et Ordinis Collationem? ...«, u *Protocollum Litterarum Episcopaliū*, str. 76, list od 14. siječnja 1777. Biskup Krtica se pet godina kasnije potužio na nepravedni postupak u odnosu prema drugim vjeroispovjestima: »Dum nempe A catholicis favoribus cumulantur Regiis, ita nos Apostolorum Successores habemur, ad quos Evangelii praedicatio, non Regiorum Mandatorum publicatio pertinet. Habet praecones suos Deus, habent et illi suos, quorum potestas est a Desuper«, usp. *Protocollum ... 1781*, str. 41. pismo od 2. siječnja 1872., u DAD.

¹¹¹ Vidi: *Arhiv Strossmayer*, pismo od 7. studenog 1866., br. 1018/1866., u DAD.